

Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Vojvodine, Makedonije već po svom jedinstvu odnosa prema turskom zavojevaču. Ili, našli su izvesno svoje jedinstvo po izdržanom uticaju austrijskog perioda Srbi prečani, Hrvati i Slovenci. Prošlosti traju po uticaju; jedinstvena životna orijentacija za budućnost još ih nije nadvladala. Bratstvo trpi i od samih razlika među onim ljudima i krajevima koji su beogradske životne snalaženje odavna primili, a kamoli kod onih koji su u toj svojoj životnoj odluci skorašnji.

Davnašnje su razlike posredi, zato ne nestaju preko noći.

Oni koji su opisivali kretanje stanovništva u centralno-revolucionarnom delu srpskog narodnog pokreta, ukazali su dovoljno na sukobe koje su razno vaspitanje i različiti uslovi života doneli i u ranijim vremenima, kad su se doseljeni ili povraćeni Srbi i ostali Jugosloveni uklopili u tok narodne borbe. Oni koji su pridolazili u Srbiju iz turskih krajeva lakše su se prilagođavali; tako doseljenici iz Hercegovine i Bosne, iz južnih krajeva (Kosova, Metohije), sa periferije, iz slobodne Crne Gore. Drugačije je bilo sa onima koji su potpali pod uticaj austrijske građanske civilizacije, njenih ekonomskih, pravnih i kulturnih odnosa. Mentalitetske razlike između Srbijanaca i prečana (Srba, Hrvata, Slovenaca) beogradske orijentacije postojale su oduvek. Lomeći pojedince, to je ukrštanje shvatanja delovalo inače blagotvorno, kao što su i krvna ukrštanja s Juga zanimala revolucionarne snage Srbije. Te razlike postojale su i u Srbiji Karađorđevoj i u dobnijoj; one postoje i danas i daju dinamiku i našem jeziku i našem unutrašnjem uređenju, našim javnim prilikama i shvatanjima u privatnim odnosima.

Mnogi su se prečanski Srbi (inteligencija, dabome) vraćali iz Srbije i za vreme Miloša i kasnije zato što su već bili usisali i građansku urednost (skoro bi čovek rekao uljudenost, što nije bilo posredi), prošli kroz jozefinistički uticaj prosvetljenosti i racionalizma, a sem toga nosili u sebi pomalo i reakciju na policijsku državu i na tiraniju samodržavnu posle Francuske revolucije i Napoleona, imali sasvim druge pojmove i o državnom pravu koje nisu mogli, posle sve preživljene borbe staleža i privilegisanih redova, identifikovati sa pravom kneževim; civilnopravni pojmovi isto tako bili su im već rimskopravno razrađeni, a ne nejasni i neodređeni. Pravno osećanje, prosvetljenost i racionalizam nosili su, makar iz treće ruke, više no Srbi iz Srbije, nosili uz to u jednom kalupu